

ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΠΗΡΕΑΣΟΥΝ ΤΗ ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ

Μαρία Γκιουρτζιάν

Ορθοπαιδικός,
Επιμελήτρια στο Περιφερειακό
Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών

Γίνεται αναφορά σε μερικούς παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τη στάση των ανθρώπων απέναντι στους συνανθρώπους τους με ανικανότητες (disabilities), ιδιαίτερα φυσικές. Τέτοιοι παράγοντες είναι: α) Παρουσίαση αναπηρικών καταστάσεων από τα Μέσα Ενημέρωσης (Γραπτό και Μη Γραπτό Λόγο). β) Πολιτιστικό επίπεδο. γ) Θρησκεία. δ) Εθνικές και Κοινωνικο-οικονομικές μεταβλητές.

Η στάση (attitude) των ανθρώπων και γενικά της κοινωνίας απέναντι στα άτομα με ανικανότητες (disabilities)/αναπηρίες (handicaps) μπορεί να κυμαίνεται από θετική έως αρνητική.

Θα αναφερθούμε σε μερικούς εξωγενείς παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν αυτή τη στάση:

(1) ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΑΝΑΠΗΡΙΑΣ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Οι στάσεις και οι απόψεις απέναντι σε κάποιο θέμα ή πρόσωπο, διαμορφώνονται σε ένα μεγάλο βαθμό από τη μάθηση “διά παρατηρήσεως” και την πολλαπλή “προτυποποίηση”. Αυτοί οι μηχανισμοί ενεργοποιούνται από την πληροφόρηση που παίρνει το άτομο (που διαμορφώνει τη στάση/άποψη). Στα ερεθίσματα που του παρουσιάζονται, το άτομο εκδηλώνει κάποια συναισθηματική αντίδραση και ένα τρόπο συμπεριφοράς και στάσης. (Elliot και συν. 1982). Ο Δυτικός πολιτισμός στηρίζεται έντονα, για τη λήψη πληροφόρησης, στο σύστημα Μέσων Ενημέρωσης είτε με τη μορφή γραπτού λόγου (π.χ. Λογοτεχνία) ή με άλλες μορφές μη-γραπτές (π.χ. Ραδιόφωνο, Τηλεόραση, Ταινίες).

Θα εξετάσουμε την παρουσίαση αναπηρικών καταστάσεων:

α) Από τον **μη-γραπτό λόγο**. β) Από τον **γραπτό λόγο**. Η **επίδραση αυτών των παρουσιάσεων**, ανάλογα με τον τρόπο που γίνονται, **μπορεί να είναι από αρνητική** (ενισχύοντας προκατειλημμένες και στερεότυπες ιδέες/στάσεις απέναντι στα ανάπηρα άτομα), **μέχρι θετικής τροποποίησης** αρνητικών στάσεων των ανθρώπων απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες. Η **μη-ρεαλιστική** απεικόνιση/περιγραφή της αναπηρίας οδηγεί σε κακή και **παρεξηγημένη πληροφόρηση** του ακροατηρίου, πράγμα που μπορεί να καλλιεργήσει και ευνοήσει την **ανάπτυξη αρνητικών στάσεων** απέναντι

στα άτομα μ' αυτές τις αναπηρίες. (Byrd 1979, b) yuker 1988, α. σελ. 86/Elliot συν. 1984). Παράδειγμα αλλοίωσης της πραγματικότητας, ως προς την αναπηρία, είναι η παρουσίαση, από τα διάφορα μέσα ενημέρωσης, των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες, σαν πολύ κακών, διαστρεβλωμένων, επικίνδυνων χαρακτήρων (από το ένα άκρο) ή σαν πολύ καλών και με υπερφυσικές δυνάμεις (από το άλλο άκρο), κι όχι σαν “κανονικών” ανθρώπων. (Thurer 1980/Safilios-Rothschild 1968/BOGDAN και συν. 1977).

α) **Παρουσίαση Καταστάσεων αναπηρίας** από τα Μέσα Ενημέρωσης, **με τη μορφή του μη-γραπτού λόγου** (π.χ. από: το Ραδιόφωνο, Τηλεόραση, Διάφορες Ταινίες). Θα αναφερθούμε σε σχετικές εργασίες όπως των: EYRD και συν. 1981/Safilios-Rothschild 1968/Yuker 1988, α, σελ. 92/Byrd 1979, b) Elliot και συν. 1982/Byrd 1979. c) Leonard 1978/Elliot και συν. 1984/Donaldson 1980/Jones 1981/Emener και συν. 1978/Olshansky 1966/Reighel 1975/Haefner 1976/Westevelt και συν. 1980/Dailey 1979/Heinisch 1981/Mc Conkey 1983, σελ. 73/Bilken και συν. 1978/Bogdan και συν. 1982/Thurer 1980/Lattin 1977/Mcnson και συν. 1979):

Πολλά απ' αυτά που παρουσιάζονταν σε ταινίες, στην τηλεόραση, σχετικά με τα ανάπηρα άτομα ήσαν εκτός πραγματικότητας (π.χ. ή παρουσιάζονταν με πολύ αρνητικά χαρακτηριστικά όπως: κακίας, εγωισμού, εκδικητικότητας, ή πάλι τα ανάπηρα άτομα εμφανίζονταν σαν αντικείμενα οίκτου / και από το άλλο μέρος μπορεί να παρουσιάζονταν σαν υπερβολικά καλοί ή δυνατοί άνθρωποι). Τέτοιου είδους παρουσιάσεις παρέχουν ανακριβείς πληροφορίες για τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, με αποτέλεσμα να συμβάλλουν στη διαμόρφωση λανθασμένων ή και αρνητικών στάσεων απέναντί τους, από τους άλλους ανθρώπους.

Η ανθρώπινη υπόσταση των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες υποβαθμίζεται όταν (π.χ. άτομα με κινητικές αναπηρίες ή παραμορφώσεις προσώπου/σώματος) παρουσιάζονται σαν “εξωτικά” ή σαν “άνθρωποι-τέρατα”, σε διάφορα θεάματα τρόμου. (Eilken και συν. 1978/Heinisch 1981).

Εξωπραγματική είναι, από το άλλο μέρος, η παρουσίαση των ανάπηρων ατόμων με “υπερφυσικές δυνάμεις”, π.χ. σε μια αμερικάνικη τηλεοπτική σειρά ένας παράλυτος ήρωας (ο Ironside) έχει εξαιρετικές πνευματικές ικανότητες καθώς και ασυνήθιστη ηρεμία όταν παρουσιάζονται αναποδιές. Άλλο σχετικό παράδειγμα είναι τηλεοπτική σειρά με ήρωες “Βιονικό άνδρα” ή “Βιονική γυναίκα” που (όπως και τα κινητικά ανάπηρα ή ακρωτηριασμένα άτομα) φέρουν προσθετικά μηχανήματα μελών τα οποία μαζί με τις χημικές τους εγχύσεις τους κάνουν υπερανθρώπους. Bilken και συν. 1978/Thurer 1980).

Η **μη-ρεαλιστική παρουσίαση των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες** (π.χ. από την τηλεόραση, κινηματογράφο, θέατρο) μπορεί να στιγματίσει τα άτομα αυτά **και να δημιουργήσει αρνητικές στάσεις απέναντί τους**. Όμως **η κατάλληλη παρουσίαση των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες από αυτά τα μέσα ενημέρωσης**, έχει παρατηρηθεί να μπορεί **να τροποποιεί θετικά** αρνητικές στάσεις που έχουν οι άνθρωποι απέναντι σε αυτά τα άτομα.

Για την αποτελεσματικότερη τροποποίηση προς το θετικό της στάσης των ανθρώπων απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες, έχει προταθεί **η παρουσίαση αυτών των ατόμων** να μην γίνεται διά μέσου εκπαιδευτικών καναλιών ή σε ειδικές εκπαιδευτικές/πληροφοριοδοτικές ταινίες για τα άτομα αυτά, αλλά **σε κανονικές ταινίες** (π.χ. “σαπουνόπερες”, σοβαρές ταινίες ή και κωμωδίες) στις οποίες ο ήρωας ή

ηθοποιοί σε άλλους ρόλους, είναι ανάπηροι. Εδώ θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν οι επιδεξιότητες των κοινωνικών ψυχολόγων για να δείξουν ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να εκπαιδευτεί το κοινό (με λεπτότητα ενώ παράλληλα απολαμβάνει την ταινία) πάνω στο γεγονός **ότι ένα ανάπηρο άτομο δεν είναι βασικά διαφορετικό από ένα μη-ανάπηρο**. Δηλ. ότι ένα ανάπηρο άτομο δεν είναι κατ' ανάγκη ένας μισπτός, διεστραμμένος άνθρωπος, ή ένας γκάγκστερ ή δολοφόνος, ούτε πάλι ένας εξαιρετικά προικισμένος ή ευγενικός, **αλλά** ένας άνθρωπος που εκτελεί τους κοινωνικούς του και οικογενειακούς του ρόλους με όλα τα κανονικά/συνηθισμένα πάθη, φόβους, μεγαλοσύνες και αδυναμίες του ανθρώπινου γένους. (Βλ. και Safilios-Rothschild 1968).

Σε τηλεοπτική σειρά, στις Η.Π.Α., που σχεδιάσθηκε να δείξει στα μη-ανάπηρα παιδιά τις **ομοιότητες** που έχουν με ανάπηρα παιδιά, οι θεατές άρχισαν να δείχνουν ένα βαθμό αλλαγής στάσης καθώς και συμπάθειας απέναντι σ' αυτά τα παιδιά, κι αυτό φάνηκε επειδή άρχισαν να ενδιαφέρονται και να θέλουν να γνωρίσουν τα ανάπηρα παιδιά προσωπικά. (Hout 1978).

Ο Haefner 1976, σε μελέτη του έδειξε ότι εντατική εκστρατεία από την τηλεόραση με 10 έγχρωμες τηλεοπτικές SPOT ανακοινώσεις, σχετικές με την πρόσληψη σε εργασία καθώς και την εκπαίδευση/επανεκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες, είχε σημαντικές επιδράσεις στη συμπεριφορά και αποδοχή των εργοδοτών απέναντι σ' αυτά τα άτομα.

Έχει παρατηρηθεί ότι, για τη θετική αλλαγή/τροποποίηση της στάσης του κοινού απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, **δεν φθάνει από μόνη της η χρησιμοποίηση των κατάλληλων ταινιών** σχετικών με αναπηρικές καταστάσεις. (Westervelt και συν. 1980/Dailey 1979). Συνήθως χρειάζεται συνδυασμός και άλλων "μεθόδων για θετική αλλαγή στάσεων απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες", όπως εμπειρίες από τη μίμηση της θέσης των ανάπηρων ατόμων, συγκέντρωση και συζήτηση πληροφοριών σχετικών με την αναπηρία, προσωπική επαφή με ανάπηρα άτομα (Handlers και συν. 1980/Jones και συν. 1981).

Η παρουσίαση ιστοριών, π.χ. από την τηλεόραση/ταινίες, που τονίζουν τις επιτυχίες των ανάπηρων ανθρώπων σε διάφορες δραστηριότητες, ακόμη και ασυνήθιστες (όπως: αναρρίχηση βράχων, ιστιοπλοΐα), συνδυασμένες με εικόνες που δείχνουν ότι τα άτομα αυτά βρίσκονται, στις διάφορες δραστηριότητες μαζί με μη-ανάπηρα άτομα, μπορεί κατά κάποιο τρόπο να καταπολεμήσει τις λανθασμένες αντιλήψεις του κοινού για τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες. (Mc Conkey και συν. 1983, σελ. 73).

Τακτική παρουσίαση των ανάπηρων ατόμων να συμμετέχουν στις κοινωνικές δραστηριότητες θα τόνιζε τα πόσα πολλά πράγματα **μπορούν** να κάνουν από ό,τι τί δεν μπορούν να κάνουν. (BILKEN και συν. 1978).

(β) **Παρουσίαση καταστάσεων αναπηρίας** (από τα Μέσα Ενημέρωσης) με τη **μορφή του Γραπτού λόγου** (π.χ. Λογοτεχνία, Τύπος):

Πολλές φορές άτομα με κινητικές αλλά και άλλες ανικανότητες/αναπηρίες, έγιναν υπόθεση και ήρωες λογοτεχνικών έργων στη Διεθνή Λογοτεχνία.

Ο Byrd και συν. 1986, μελέτησαν λογοτεχνικούς χαρακτήρες με κάποια αναπηρία από το 1550 μ.Χ.-1950 μ.Χ. Βρέθηκε ότι η φυσική αναπηρία (όπως π.χ. είναι και η κινητική) απεικονίζεται πιο συχνά από όλες τις αναπηρίες (ενώ η ψυχική διαταραχή είναι η αναπηρία που απεικονίζεται λιγότερο). Χρονολογικά πιο συχνές απεικονίσεις αναπηρικών κατατάσεων στη Λογοτεχνία παρουσιάζονται στο πρώτο μισό του 20ού αι. μ.Χ. και λιγότερο συχνά στο πρώτο μισό του 17ου αι. μ.Χ. Στην ίδια εργασία υπάρχει κατάλογος συγγραφέων με την εκατοστιαία αναλογία ως προς τη συχνότητα απεικόνισης, στα έργα τους, αναπηρικών καταστάσεων σε σχέση με το σύνολο των έργων τους. Πρώτος στον κατάλογο είναι ο συγγραφέας Κάρολος Ντίκενς (1812-1870 μ.Χ.) με εκατοστ. αναλογία 87,5%. Δειγματοληπτικά αναφέρουμε από τον κατάλογο αυτό των συγγραφέων:

Αιμίλιος Ζολά (1840-1912 μ.Χ.) με αναλογία 50%

Λέων Τολστόι (1828-1910 μ.Χ.) με αναλογία 42,9%

Ευριπίδης (485 ή 480-407 π.Χ.) με αναλογία 31,3%

Ουίλιαμ Σαίξπηρ (1564-1616 μ.Χ.) με αναλογία 16,7%

Οι Elliot και συν. 1982, αναφέρουν ότι η **Λογοτεχνία υπήρξε για πολύ καιρό ο “προμαχώνας” παραπληροφόρησης όσον αφορά στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες** κι ότι η αναπηρία έχει χρησιμοποιηθεί συχνά στους λογοτεχνικούς χαρακτήρες. Παρακάτω αναφέρονται **χαρακτήρες από τη διεθνή λογοτεχνία που είχαν παθήσεις του μυοσκελετικού συστήματος:**

- Στο έργο του Ουίλ. Σαίξπηρ “Ο Βασιλιάς Ριχάρδος ο Γ’”, που γράφτηκε το 1592-1593 μ.Χ., ο Ριχάρδος Γ’ (1452-1481 μ.Χ.), ο οποίος είχε κυφοσκολίωση και χωλότητα εξαιτίας ανισοσκελίας, παρουσιάζεται σαν ένας πανούργος και τελικά δολοφόνος.
- Στο έργο “Moby Dick” του H. Melville (1819-1891 μ.Χ.), ο ήρωας καπετάνιος Αθαβ, με έλλειψη ενός σκέλους, ήταν αυτός που καταδίωκε τον Moby Dick, και περιγράφεται σαν σκληρός, αποτρόπαιος και αρκετά τρελλός καπετάνιος του πλοίου του.
- Ο D.H. Lawrence (1883-1930 μ.Χ.) στο έργο του “Ο εραστής της Λαίδης Τσάτερλεϋ”, περιγράφει την κατάσταση της Λαίδης Τσάτερλεϋ που δεν ήθελε να αγγίξει ούτε να αγγιχθεί από τον παραπληγικό σύζυγό της, που τον θεωρούσε ότι δεν είχε ψυχή!
- Ο συγγραφέας Έρνεστ Χέμινγκουαιϋ (1898-1961 μ.Χ.) στο έργο του: “The sun also rises” ο ήρωας Jake Barnes, ακρωτηριασμένος από τον πόλεμο, ήταν καταδικασμένος στην απελπισία παρά τις νοθεύσεις του.
- Ο Κουασιμόδο ήρωας του έργου “Η Παναγία των Παρισίων”, του Β. Ουγκώ (1802-1885 μ.Χ.), (το οποίο αναφέρεται στη Γαλλία του 15ου αι. μ.Χ.), περιγράφεται σαν καμπούρης, παραμορφωμένος, άσχημος, φτωχός, περιφρονημένος, δυστυχισμένος, και θύμα βίας των άλλων, αλλά καλός.
- Στην Αρχαία Ελληνική Μυθολογία ο Ήφαιστος (ο θεός της φωτιάς) περιγράφεται να έχει “μαραμένα” κάτω άκρα και να γελοιοποιείται/κοροϊδεύεται σε ένα συμπόσιο των θεών στο όρος Όλυμπος.
- Η Παιδική Λογοτεχνία είναι γεμάτη με ανάπηρους ήρωες, όπως π.χ. ο κακός καπετάνιος Hook (Γάντζος) με το ακρωτηριασμένο χέρι με πρόθεση-γάντζο, στο παραμύθι: “Πήτερ Πάν”.

Στην Ελλάδα, του 19ου αι. μ.Χ., μετά την απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό, στις Καλές Τέχνες και τη Λογοτεχνία τα ανάπηρα άτομα αποτελούν κάποιους από τους ήρωες των έργων τους. Π.χ. στο Θέατρο Σκιών: “Καραγκιόζη”, που διαδόθηκε στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αι. μ.Χ., τα ανάπηρα άτομα περιπαίζονται. (Σκανδάλης 1980, σελ. 104).

Ο συγγραφέας Σώμερσετ Μωμ (1874-1965 μ.Χ.), στο έργο του “Of human bondage” επινόησε τη στρεβλοποδία (ραιβοϊπποποδία) του Φιλίππου, να συμβολίζει την πικρή του, συγχυσμένη και διαστρεβλωμένη φύση του. (Thurer 1980).

O Sheed 1980, αναφέρει ότι οι περισσότερες προσεγγίσεις στη διαφήμιση και πληροφόρηση του κοινού για την αναπηρία είναι υποτιμητικές (εξευτελιστικές) και απάνθρωπες.

Σύμφωνα με τον Thompson 1980, είναι άγνωστα στον πληθυσμό των μη-ανάπηρων, περιοδικά καθώς και άλλες πηγές πληροφόρησης, που να ενημερώνουν με ακρίβεια πάνω σε θέματα ανικανοτήτων/αναπηριών.

Ο τρόπος που παρουσιάζονται τα ανάπηρα άτομα στην Λογοτεχνία αντανάκλα τη στάση της κοινωνίας, της εποχής τους, απέναντί τους. Από την άλλη μεριά η **απόδοση** σ’ αυτά τα άτομα **ενός χαρακτήρος** (π.χ. κακού, καλού, πονηρού, υπερδύναμου κ.ά.) **δημιουργεί “στερεότυπα”** που **επηρεάζουν τη συμπεριφορά της κοινωνίας** απέναντί τους.

Ο Beskin 1974, ανέλυσε 45 βιβλία-μυθιστορήματα από Βιβλιοθήκες Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης. Σ’ αυτά τα βιβλία τα άτομα με φυσική αναπηρία παρουσιάζονταν είτε σαν “ανίκανα” και χωρίς επιδεξιότητες είτε σαν άτομα με ιδιαίτερες ικανότητες και ταλέντο.

Τα “Κόμικς” είναι τα τελευταία χρόνια ένα πολύ δημοφιλές είδος διαβάσματος. Το 1977 μ.Χ. πουλήθηκαν στις Η.Π.Α. πάνω από 25 χιλιάδες βιβλία “Κόμικς” (σύμφωνα με γραφόμενα στο περιοδικό “Time”, Μάρτιος 20, 1978). Οι Weinberg και συν. 1978, σε εργασία τους μελέτησαν κατά πόσο τα “Κόμικς” παρουσιάζουν μια στερεότυπη εικόνα των ατόμων με φυσικές αποκλίσεις. Βρήκαν ότι τα “Κόμικς” ξεκάθαρα ενισχύουν τη λαϊκή πίστη ότι: τα εξωτερικά χαρακτηριστικά είναι ενδεικτικά εσωτερικών χαρακτηριστικών. Με Σαιξπηρικούς όρους ένα διαστρεβλωμένο σώμα σημαίνει ένα διαστρεβλωμένο μυαλό. Στους **χαρακτήρες των “Κόμικς”**, που μελετήθηκαν, βρέθηκε ότι απ’ αυτούς που είχαν **παραμορφώσεις άκρων** το 75% ήσαν “κακοί”, το 25% “καλοί” και κανένας “ουδέτερος”. Απ’ αυτούς που είχαν **φυσική αναπηρία** 57% παρουσιάζονταν σαν “κακοί”, 43% σαν “καλοί” και κανένας σαν “ουδέτερος”. Όμως, από τους χαρακτήρες που **δεν είχαν κάποια παραμόρφωση** ή άλλη **αναπηρία**, το 20% παρουσιάζονταν σαν “κακοί”, το 45% σαν “καλοί” και το 35% σαν “ουδέτεροι”.

Οι Bilken και συν. 1978, σε έρευνά τους σε ποικιλία Κλασσικής Λογοτεχνίας και δημοφιλών σύγχρονων μέσων ενημέρωσης, συμπέραναν ότι λίγα βιβλία και ταινίες μεταχειρίζονται τις ανικανότητες/αναπηρίες με ευαισθησία και ακρίβεια. Αναφέρουν ένα κατάλογο στερεότυπων θέσεων ως προς τις αναπηρικές καταστάσεις, όπως παρουσιάζονται στα μέσα ενημέρωσης που ερεύνησαν. Έτσι τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες παρουσιάζονται:

α) Σαν αξιολύπητα και παθητικά (όπως π.χ. προβάλλονται συχνά στις εφημερίδες και στις διάφορες “εκστρατείες ελεημοσύνης για τους ανάπηρους”).

β) Σαν θύματα βίας. Αυτή η παρουσίαση ενισχύει την άποψη της κοινωνίας ότι τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες είναι εντελώς αβοήθητα και εξαρτημένα (από τη βοήθεια των άλλων).

γ) Σαν επιβλαβή ή κακά.

δ) Σαν αξιογέλαστα.

ε) Σαν φορτίο στους άλλους, τους μη-ανάπηρους, οι οποίοι πρέπει να φροντίζουν αυτά τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες.

στ) Σαν τελείως ανίκανα για σεξουαλική δραστηριότητα ή αντίθετα σαν ιδιαίτερα τολμηρά και ελκυστικά από σεξουαλικής πλευράς (όπως π.χ. άνδρες με ελαφρές ανικανότητες, ειδικά αυτές που αποκτήθηκαν σε πόλεμο).

ζ) Σαν ανίκανα να έχουν πλήρη συμμετοχή στην καθημερινή ζωή. Αυτού του είδους η παρουσίαση τρέφει την αντίληψη στο κοινό ότι τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες είναι κατώτερα και θα πρέπει να απομονώνονται.

Η τάση να παρουσιάζονται (π.χ. στη Λογοτεχνία) τα ανάπηρα άτομα σαν “καλοί” ή “κακοί” άνθρωποι έχει κάποια βάση:

Ο Thompson 1980, αναφέρει 2 κυρίαρχες στερεότυπες ιδέες σχετικές με αναπηρικές καταστάσεις: 1) Η Δυστυχία και το να υποφέρει ένας άνθρωπος τον κάνουν, κατά κάποιο τρόπο, καλύτερο σαν άνθρωπο. 2) Η σύνδεση της κακίας με την αναπηρία, όπως εξηγεί ο Thurer 1990, είναι μια ιουδαϊκή ηθική ότι ένα έλλειμμα σωματικό/αναπηρία είναι δίκαιη ανταπόδοση για κάποια αμαρτία.

Οι Weinsberg και συν. 1978, προτείνουν ότι: οι φυσικά υγιείς άνθρωποι, μπορεί να υποθέτουν ότι τα φυσικά ανάπηρα άτομα “διατηρούν τις ηθικές τους αρετές απλά επειδή δεν έχουν την ευκαιρία να κάνουν αλλιώς”.

Σε μία παγκόσμια προσπάθεια για σωστή και κατάλληλη παρουσίαση των αναπηρικών καταστάσεων από τα Μέσα Ενημέρωσης, **τα Ηνωμένα Έθνη σε σεμινάριο**, στη Βιέννη το καλοκαίρι του **1982 μ.Χ.**, από **ομάδα ειδικών από όλο τον κόσμο** (United Nations, June 1982, Vienna) **καθορίστηκαν καθοδηγητικές γραμμές για τον τρόπο παρουσίασης των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες από τα Μέσα Ενημέρωσης**. Αυτές οι καθοδηγητικές γραμμές μοιράστηκαν σε άτομα καθώς και σε ειδικές υπηρεσίες, σε 77 χώρες για κριτική αναθεώρηση.

Ο κύριος στόχος αυτών των καθοδηγητικών γραμμών ήταν: “Να παρουσιάζονται οι άνθρωποι με ανικανότητες/αναπηρίες με τρόπους τέτοιους ώστε, όπου είναι δυνατό, να δείχνουν την ποικίλη, θετική και πολυδιάστατη συμμετοχή τους στην κοινωνία”. Οι **καθοδηγητικές** αυτές **γραμμές είναι περισσότερο προτάσεις που μπορούν να προσαρμοσθούν** από άτομα που εργάζονται σ’ όλα τα είδη μέσων ενημέρωσης σε διάφορες χώρες και καταστάσεις.

Είναι οι παρακάτω:

1) Να παρουσιάζονται τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες στο σπίτι, στο σχολείο, στη σχολή και σε ποικιλία άλλων συνήθων κοινωνικών και φυσικών περιστάσεων.

2) Να γίνεται γνωστή η φυσική περιέργεια και η περιστασιακή αδεξιότητα που μπορεί να αναπτυχθεί σε κοινωνικές περιστάσεις που έχουν να κάνουν με ανάπηρα και μη-ανάπηρα άτομα. Όπου είναι δυνατό να παρέχονται θετικά παραδείγματα στα οποία ικανοποιείται αυτή η περιέργεια και μειώνεται η αδεξιότητα.

3) Να συμπεριλαμβάνονται άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες σαν μέρος του γενικού πληθυσμού, στις παραγωγές των μέσων ενημέρωσης, μαζί με εκείνα τα άτομα στα οποία πρωταρχικά εστιάζεται η υπόθεση του έργου.

4) Να αποφεύγονται παρουσιάσεις ανθρώπων με ανικανότητες/αναπηρίες σαν εξαρτημένων ή αξιολύπητων. Άλλες στερεοτυπίες που πρέπει να αποφεύγονται περιλαμβάνουν την παρουσίαση των ατόμων αυτών σαν έμφυτα αγιασμένων ή ασεξουαλικών ή επικίνδυνων ή μοναδικά προικισμένων με μια ιδιαίτερη επιδεξιότητα εξαιτίας της ανικανότητας/αναπηρίας.

5) Να δίνεται προσοχή στις λέξεις που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή ή χαρακτηρισμό των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες. Να αναγνωρίζονται και να αποφεύγονται φράσεις που υποβιβάζουν αυτά τα άτομα.

6) Να παρουσιάζονται οι άνθρωποι με ανικανότητες/αναπηρίες με τον ίδιο πολυδιάστατο τρόπο, όπως παρουσιάζονται και οι άλλοι άνθρωποι.

7) Να παρουσιάζονται τα επιτεύγματα και οι δυσκολίες των ανθρώπων με ανικανότητες/αναπηρίες με τέτοιους τρόπους ώστε να μην υπερτονίζεται η βλάβη/αναπηρία τους, ούτε να υπερβάλλεται ή φορτίζεται συναισθηματικά η κατάσταση. Π.χ. στις αναφορές των Νέων ή Ντοκουμέντων, το γεγονός της αναπηρίας κάποιου προσώπου θα πρέπει να αναφέρεται μόνο όταν είναι άμεσα σχετικό.

8) Θα πρέπει να παρέχεται στο κοινό πληροφόρηση για την προφύλαξη και αντιμετώπιση των βλαβών (Impairments) που οδηγούν σε ανικανότητα/αναπηρία, καθώς και το τι διαθέσιμες υπηρεσίες υπάρχουν για τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες και τις οικογένειές τους. Αυτά μπορεί να γίνουν με εκστρατείες πληροφόρησης του κοινού, όπως επίσης μπορεί να ενταχθούν στις γενικές παραγωγές των Μέσων Ενημέρωσης.

(2) Η ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ - ΔΗΛΩΤΙΚΗ ΤΗΣ ΣΤΑΣΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ/ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ

Η **Γλώσσα** με τις **διάφορες εκφράσεις** της για τους **ανθρώπους με ανικανότητες/αναπηρίες** είναι ένας **δείκτης** της **στάσης** των **ατόμων που την μιλούν** απέναντι σ' αυτούς τους ανθρώπους (French 1989/Feinberg 1971). Καμιά φορά ο τρόπος που χρησιμοποιούνται ορισμένοι όροι που αναφέρονται στην αναπηρία, μπορεί να διαιωνίζει στερεοτυπίες και προκαταλήψεις απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες.

Μερικές φορές, μάλιστα, οι διάφοροι τύποι ανικανοτήτων/αναπηριών χρησιμοποιούνται σαν υποτιμητικά επίθετα για να περιγελάσουν κάποιον (και μη-ανάπηρο) άνθρωπο. (French 1989). Ακόμη και οι όρος: disabled στην Αγγλική γλώσσα που χαρακτηρίζει τα άτομα με ειδικές ανάγκες σημαίνει **ανίκανος**, ενώ αντίθετα το άτομο αυτό μπορεί να έχει πολλά προσόντα και ικανότητες παρά π.χ. την ύπαρξη μιας φυσικής ανικανότητας του στα κάτω άκρα.

Επίσης στις διάφορες εκστρατείες για οικονομική ενίσχυση των αναγκών των ατόμων με ειδικές ανάγκες, προκειμένου να ξεσηκώσουν τη συμπάθεια του κοινού για τα άτομα αυτά, τα χαρακτηρίζουν με ψεύτικα και επιβλαβή γι' αυτά επίθετα. Έτσι π.χ. τα παρουσιάζουν σαν άτομα "άξια οίκτου", ή ότι "έχουν ανάγκη προστασίας και φροντίδας", προσδίδοντάς τους, μ' αυτό τον τρόπο, ένα παθητικό και εξαρτημένο ρόλο αντί του προσδοκώμενου, ενεργητικού και με συμμετοχή στα κοινωνικά πράγματα, ρόλου.

Επίσης η συναισθηματική πρόκληση που απευθύνεται στο κοινό σε τέτοιες εκδηλώσεις, με εκφράσεις όπως: "χωρίς βοήθεια, αυτό το τρομερό πράγμα (εννοώντας την αναπηρία) θα μπορούσε να συμβεί στη δική σας οικογένεια", εξευτελίζει/υποτιμά τα ανάπηρα άτομα (Lattin 1977).

Η "Εταιρία Σπαστικών", στις Η.Π.Α., πιστεύει ότι λέξεις όπως: "θύμα", "γενναιότητα" και "μάχη", είναι αρνητικοί όροι όταν χρησιμοποιούνται για τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, καθώς τα παρουσιάζουν σαν "αγωνιζόμενους μάρτυρες". (French 1989). Αυτό είτε προκαλεί την εντύπωση ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι υπεράνθρωποι, είτε πως ό,τι κι αν καταφέρνουν (όσο μικρόι κι αν είναι) αξίζει συγχαρητηρίων και θαυμασμού. Η Εταιρία αυτή πιστεύει ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται για τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, θα πρέπει να αντανakλά μια ανάγκη για δικαιοσύνη παρά για οίκτο.

Θα αναφέρουμε ένα από τα ζωντανά παραδείγματα κακής χρησιμοποίησης της γλώσσας, σχετικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες (που αναφέρει ο Phillips 1990). Όταν μια τοπική εφημερίδα στις Η.Π.Α. έγραψε για μια δραστήρια νέα γυναίκα παρά την κινητική της αναπηρία (μετακίνησή της με αναπηρικό αμαξίδιο, εξαιτίας αρθροπάθειας), ο δημοσιογράφος την παρουσίασε σαν "θύμα αρθρίτιδας/προσβλημένη (Afflicted) από μία ασθένεια". Η νέα αυτή γυναίκα θύμωσε μ' αυτό τον τρόπο παρουσιάσής της, λέγοντας: "Ποιός θα ήθελε να βγει σε δείπνο ή στον κινηματογράφο με ένα άτομο προσβλημένο από κάτι: Ούτε ψύλλους να είχα".

Η French 1989, λέει: "Είναι φανερό ότι η **γλώσσα που "περιβάλλει" τις ανικανότητες/αναπηρίες** προκαλεί προσβολή. **Αλλά υπάρχει αυξανόμενη ενημέρωση πάνω σ' αυτό και οι στάσεις κι αντιλήψεις σχετικά με την αναπηρία αλλάζουν**".

(3) ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ, ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ, ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ, ΣΤΗ ΣΤΑΣΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΦΥΣΙΚΕΣ ή ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΝΙΚΑΝΟΤΗΤΕΣ/ΑΝΑΠΗΡΙΕΣ

Μια **εξέταση** των **στάσεων/απόψεων απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες στους διάφορους πολιτισμούς**, δείχνει ότι **η κοινωνική αντίληψη κι αντιμετώπιση αυτών των ατόμων δεν είναι ούτε ομοιογενής ούτε στατική**. (Roether 1961/Thomas 1957).

Ακόμη και η ίδια η έννοια/αντίληψη της “αναπηρίας” έχει μάλλον περισσότερο κοινωνικο-πολιτιστικές διαστάσεις από ό,τι βιολογικές. Η Ιατρική και οι σχετικοί Τομείς Υγείας άργησαν να αναγνωρίσουν ότι οι κοινωνικές συνέπειες της ανικανότητας/αναπηρίας συχνά αντιμετωπίζονται, από το ίδιο το άτομο που πάσχει, πιο δύσκολα από ό,τι αντιμετωπίζονται οι περιορισμοί που επιβάλλει τόσο η ίδια η βλάβη/πάθηση, όσο και το φυσικό περιβάλλον. (Groce και συν. 1990).

Η έκταση μιας στάσης απόρριψης ή αποδοχής απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, τείνει να ποικίλει ανάλογα με τα κοινωνικοπολιτιστικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. (Βλ. και Odebiyi 1983).

Ακόμη και στο **Ζωϊκό Βασίλειο παρατηρείται** μερικά ζώα να επιτίθενται στα φυσικά κατώτερα ή ανεπαρκή μέλη του κοπαδιού τους (δηλ. υπάρχει μια στάση απόρριψης για τα άτυπα αυτά ζώα), φαινόμενο, όμως, που δεν συμβαίνει σ’ όλα τα ζώα. Π.χ.:

- Οι κυνοκέφαλοι πίθηκοι (Baboons) επιτίθενται σκληρά κατά των φυσικά κατώτερων του είδους τους.
- Οι χιμπατζήδες μερικές φορές θα βοηθήσουν ένα λιγότερο ικανό όμοιό τους.
- Μερικά μυρμήγκια σκοτώνουν τα ηλικιωμένα και άρρωστά τους, αλλά αυτό δεν συμβαίνει σ’ όλους τους τύπους μυρμηγκιών.
- Μερικά πτηνά θα αποδιώξουν ένα είδος πτηνού με ασυνήθιστο χρώμα φτερώματος.
- Τα μαύρα πρόβατα δεν εξοστρακίζονται από άλλα πρόβατα. (Obermann 1980, σελ. 50).

Στις **Πρωτόγονες Φυλές**, τα ανεπαρκή και με ανικανότητες άτομα καθώς και τα ασθενικά μέλη τους, συχνά απορρίπτονται κι αποβάλλονται ή απομακρύνονται. Αλλά αυτή η στάση δεν είναι γενικός κανόνας. Συνήθως η αποβολή/απομάκρυνση αυτή γίνεται από ανάγκη για προστασία του χωριού ή της φυλής. Σε μια κοινωνία που εξαρτάται η ύπαρξη και συντήρησή της από το κυνήγι και την πρωτόγονη γεωργία, και που πρέπει να στηρίζεται στους πολεμιστές της για την προστασία της, **θα πρέπει να επιβραβεύεται πολύ η φυσική ικανότητα**. Θεωρείται ουσιαστική η αποβολή/απομάκρυνση αυτών που γίνονται “φορτίο”, γιατί αυτού του είδους η κοινωνία δεν μπορεί να τους “αντέξει”. Μόνο για τα υγιή νεαρά άτομα γίνεται ανεκτή η εξάρτησή τους (εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους) κι αυτό για την αναμενόμενη συνεισφορά τους στην επιβίωση της κοινωνικής τους ομάδας. (Obermann 1980, σελ. 50/Siffert 1966).

Κύριοι Παράγοντες που επιδρούν στον τρόπο που αντιμετωπίζει την κατάσταση της ανικανότητας/αναπηρίας τόσο το ίδιο το άτομο που πάσχει όσο και η οικογένειά του, είναι εκτός των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας, επιπρόσθετα: **(Α) Πολιτισμικές Δοξασίες καθώς κι ο βαθμός του πολιτισμικού νεωτερισμού** (Yuker 1988, σελ. 96-106/Ingstad 1988 και 1990/Jaques και συν. 1969/Schneider και συν. 1980/Jordan και συν. 1968). **(Β) Κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες.** (Ingstad 1988 και 1990).

(Α) Πολιτισμικές Δοξασίες / Βαθμός Πολιτισμικού Νεωτερισμού:

Ο πολιτισμός επηρεάζει την κατάσταση ζωής των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες, διαμέσου των δοξασιών για το γεγονός της ανικανότητας/αναπηρίας, καθώς και τη στάση και συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων απέναντι στα άτομα αυτά.

Σε πολλούς πολιτισμούς το γεγονός της “ανικανότητας/αναπηρίας” θεωρείται μία εκδήλωση κακοτυχίας. Για τη “θεραπεία”, όμως, μιας “κακοτυχίας”, και τη λήψη μέτρων για αποφυγή επανάληψής της, πρέπει να γνωρίζουμε την αιτία ή προέλευσή της. **Αδρά οι αιτίες που πιστεύεται στους διάφορους πολιτισμούς ότι προκαλούν κάποια βλάβη/ανικανότητα/αναπηρία** είναι: 1) Ότι προκαλούνται από άλλους ανθρώπους. 2) Ότι ο ίδιος ο άνθρωπος (με τη συμπεριφορά του) τις προκαλεί στον εαυτό του. 3) Ότι προκαλούνται από τη μοίρα, τη φύση, ή το θέλημα του Θεού.

Πιο αναλυτικά:

1) Σ’ αυτή την κατηγορία (δηλ. οι **αιτίες ανικανότητας/αναπηρίας να αναζητούνται** σε άλλους) υπάγονται: μαγεία και τα ξόρκια, το “μάτι”, οι κατάρες, η κατάληψη από “πνεύματα”, κ.λ.π. Η πίστη στη **μαγεία και ξόρκια**, αν και κυριαρχεί σε διάφορους πολιτισμούς, είναι πιο έντονη στην Αφρική, νότια της Σαχάρας. Πίστη στο “**κακό μάτι**” παρατηρείται ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή, αλλά ακόμη και σ’ άλλους Μουσουλμανικούς πολιτισμούς, π.χ. στη Σομαλία. Το “κακό μάτι” πιστεύεται ότι είναι αποτέλεσμα ζήλειας κάποιου, π.χ. μια στείρα γυναίκα κοιτώντας ένα μικρό βρέφος να προκαλέσει αρρώστια ή μόνιμη βλάβη ή θάνατο σ’ αυτό. Σ’ αντίθεση με τη μαγεία/ξόρκια, το “κακό μάτι” μπορεί να συμβεί (όπως πιστεύεται) σε άτομα που δεν έχουν τόσο στενές σχέσεις μεταξύ τους (όπως π.χ. σε άτομα που απλά ζουν στην ίδια κοινότητα), ή μερικές φορές και μεταξύ ξένων. “**Κατάρες**” μπορεί να συμβούν (όπως πιστεύεται) σε άτομα που συνδέονται στενά (π.χ. γονείς και παιδιά). Μπορεί να πάρουν ποικίλες μορφές σε διάφορους πολιτισμούς, και σχετίζονται με την αντίληψη της “προγονικής τιμωρίας”. Δοξασίες στην ικανότητα των “**πνευμάτων**” να καταλαμβάνουν τις ανθρώπους, παίρνουν επίσης διαφορετικές μορφές ανά τον κόσμο. (Ingstad 1988 και 1990).

Η δοξασία, ότι άλλοι άνθρωποι ή πνευματικά όντα έχουν προκαλέσει την κατάσταση ανικανότητας/αναπηρίας ενός ατόμου, έχει **μία επίδραση ανακούφισης** του “θύματος” από το φορτίο της ενοχής κι από ένα πιθανό σιγματισμό. Π.χ. στη Μποτσουάνα στη Ν. Αφρική (όπου η “μαγεία” είναι μια κοινή/συνηθισμένη εξήγηση για την προέλευση των φυσικών ανικανοτήτων/αναπηριών), οι γονείς των ανάπηρων παιδιών φαίνονται πολύ λιγότερο ενοχλημένοι από “ενοχή”, **σε σύγκριση** με τους γονείς ανάπηρων παιδιών στη Νορβηγία (όπου πιστεύουν ότι η ευθύνη για μια πετυχημένη κύηση και για την καλή υγιεινή κατάσταση του κυοφορούμενου παιδιού, είναι της μητέρας). Ακόμη πιστεύουν στη Νορβηγία ότι η γέννηση ενός ανάπηρου παιδιού μπορεί να είναι “τιμωρία” του Θεού για αμαρτίες. (Ingstad 1988).

2) Σ’ αυτή την κατηγορία αιτιών για την προέλευση ανικανοτήτων/αναπηριών, πιστεύεται ότι αυτές τις καταστάσεις **μπορεί να προκαλέσει κανείς στον εαυτό του** με ποικίλους τρόπους, όπως π.χ.: καθαρή απροσεξία, παραβίαση κάποιων “ταμπού” και πρόκληση του θυμού των προγόνων. Στην περί την Σαχάρα περιοχή (Sub-saharian Africa) η αντίληψη των taboo είναι στενά συνδεδεμένη με τη σεξουαλικότητα και τις δοξασίες στο τρωτό ή το ακάθαρμο του γυναικείου σώματος σε ορισμένες φάσεις της ζωής (όπως κατά

την έμμηνο ρύση, γαλουχία ή μετά από αποβολή ή έκτρωση). Π.χ. στην Μποτσουάνα (Ν. Αφρική) πιστεύεται ότι σοβαρή διανοητική ή φυσική καθυστέρηση σ' ένα παιδί οφείλεται σε κάποιον από τους γονείς (συνήθως τον πατέρα), όταν έχει εξωγαμιαίες σεξουαλικές σχέσεις κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης της μητέρας σ' αυτό το παιδί. Το μίasma μιας τέτοιας σχέσης πιστεύεται ότι περνά στο αίμα ή το γάλα της μητέρας κι απ' αυτά στο μικρό (κυοφορούμενο ή γαλουχούμενο) δημιουργώντας του βλάβη.

Η οργή των προγόνων θεωρείται ότι προκαλείται από τους ζωντανούς συγγενείς τους, είτε γιατί οι τελευταίοι δεν συμπεριφέρθηκαν καλά σε αυτόν τον πρόγονό τους ενόσω ζούσε, είτε με το να μην τρέφουν τη σχέση τους μ' αυτόν τον πρόγονο κατάλληλα με το θάνατό του (π.χ. με προσφορές ή τελετές). Σε περιοχή της Ν. Αφρικής θεωρείται ότι οι ανικανότητες/αναπηρίες που προκαλούνται από την οργή των προγόνων είναι συνήθως ηπιώτερες και πιο θεραπεύσιμες απ' αυτές που προκαλούνται από μαγεία (Ingstad 1988, 1990).

Ο Ιουδαϊσμός βλέπει τη φυσική αναπηρία σαν μια θεϊκή “τιμωρία” για αμαρτωλές πράξεις, ή σαν εξαγνισμό για τη μετέπειτα ζωή, ή σαν μια δοκιμασία της πίστης ενός ανθρώπου. (Epstein 1960).

Στους πολιτισμούς όπου η ύπαρξη ανικανότητας/αναπηρίας θεωρείται ντροπή γι' αυτόν που την έχει και στιγματίζει τον ίδιο καθώς και τον στενό οικογενειακό του κύκλο, τότε μπορούμε να δούμε αυτός ο στιγματισμός να γίνεται κίνητρο για την απόκρυψη ή ακόμη και την αφαίρεση της ζωής του ανάπηρου μέλους, από την οικογένειά του.

3) Όλοι οι πολιτισμοί φαίνεται να διατηρούν κάποιο “χώρο” για τη δυνατότητα ότι ένα δυστύχημα μπορεί έτσι απλά να συμβεί σε κάποιον (πέρα από τις διάφορες δοξασίες που ήδη αναφέρθηκαν σαν αίτια αυτού). Αυτή η άποψη εκφράζεται με ποικίλους τρόπους, όπως “φυσικές αιτίες”, “θέλημα Θεού”, “μοίρα”. Και η ερμηνεία αυτών των εννοιών διαφέρει στους διάφορους πολιτισμούς. Έτσι οι **Ανατολικοί πολιτισμοί** θεωρούν τη φυσική ανικανότητα/αναπηρία μη μετατρέψιμη από τα ιατρικά μέσα κι επομένως η στάση τους απέναντι στα φυσικά ανάπηρα άτομα είναι αυτή της παθητικής αποδοχής της μοίρας καθώς κι αίσθημα οίκτου απέναντι σ' αυτά τα άτομα. (Ingstad 1988, 1990/Florian και συν. 1983). Ας σημειωθεί ότι η **Μουσουλμανική θρησκεία**, βλέπει την αναπηρία σαν μια τιμωρία από τον Θεό για αμαρτήματα ή σαν αποτέλεσμα “κακού ματιού”, ή σαν μια αυθαίρετη συνέπεια της θεϊκής θέλησης. Οι ανάπηροι άνθρωποι απ' αυτή τη θρησκεία θεωρούνται κι αντιμετωπίζονται σαν φυσικά και πνευματικά αδύναμα άτομα που δεν συνεισφέρουν στην κοινωνία και που αξίζουν οίκτο.

Οι Μουσουλμάνοι αποδίδουν στο “πεπρωμένο” (μοίρα) κάθε ανθρώπου διάφορα συμβάντα της ζωής του. Πιστεύουν ότι ένας άνθρωπος λίγα μπορεί να κάνει ν' αλλάξει τη μοίρα του. Έτσι αν κάποιος έχει μια βλάβη στην υγεία του, δεν παίρνει τα απαραίτητα μέτρα για την πρόωμη διάγνωση και θεραπεία της πράγμα που μπορεί να έχει σαν αποτέλεσμα την κατάληξη αυτής της βλάβης σε αναπηρία. Το ανάπηρο άτομο μπορεί να μην απορρίπτεται από τις μουσουλμανικές κοινωνίες, όμως καταντά, συνήθως, ζητιάνος για να επιζήσει. Αυτή η επαίεα έχει λίγο έως πολύ καθιερωθεί στη Μουσουλμανική θρησκεία, όπου αναμένεται οι πιστοί της να δίνουν τον 1/10 του εισοδήματός τους σαν ελεημοσύνη. Έτσι οι Μουσουλμάνοι χρηματοδοτούν τον

ανάπηρο ζητιάνο, συνήθως από “θρησκευτικό καθήκον”, χωρίς να πολυενδιαφέρονται να τους βοηθήσουν από ιατρική ή κοινωνική άποψη. (Hamza 1964/Odebiyi 1983/Martinet και συν. 1989).

Το **Ευαγγέλιο** (του Ι. Χριστού) αναγνωρίζει στο “ανάπηρο” άτομο την αξιοπρέπειά του και το δικαίωμά του να συμμετέχει σε όλες τις δραστηριότητες τόσο τις θρησκευτικές όσο και κοινωνικές. (Martinet και συν. 1989).

Οι **Αφρικανοί** όταν μιλούν για “θέλημα Θεού” φαίνεται να δίνουν μια πολύ πιο θετική έμφαση σ’ αυτό το “θέλημα” απ’ ό,τι οι Ευρωπαίοι. Το “θέλημα του Θεού” σε Αφρικανούς λαούς, δεν θεωρείται σαν μια τιμωρία, αλλά περισσότερο σαν εμπιστοσύνη του Θεού στην ικανότητα των γονιών να φροντίσουν ένα “ειδικό” παιδί. Έτσι μια μητέρα από την Μποτσουάνα (Ν. Αφρική) που γέννησε ένα παιδί με πολύ παραμορφωμένα πόδια, του έδωσε το όνομα: “Mphc Ya Modinc” που σημαίνει: “Ένα δώρο απ’ τον Θεό”. (Ingstad 1988, 1990).

Στην προσπάθεια εξήγησης της αιτίας μιας αναπηρίας, οι άνθρωποι **διαλέγουν** μια από τις ποικίλες απόψεις που υπάρχουν. Η διαλογή αυτή δεν επηρεάζεται μόνο από τις δοξασίες τους αλλά και από τις κοινωνικές περιστάσεις που περιβάλλουν τα ανάπηρα άτομα. Έτσι π.χ. ένα άτομο από οικογένεια χαμηλής κοινωνικής εκτίμησης, φαίνεται ότι υπάρχει η τάση να στιγματίζεται περισσότερο από ένα άλλο ανάπηρο άτομο που προέρχεται από οικογένεια που απολαμβάνει κοινωνικού σεβασμού και εκτίμησης, (Ingstad 1988, 1990).

(B) **Κοινωνικο-οικονομικοί Παράγοντες:** Αυτή η κατηγορία παραγόντων που επηρεάζουν την κατάσταση του ατόμου με ανικανότητα/αναπηρία, μέσα στην οικογένεια και την κοινότητα, σχετίζεται επίσης με τον πολιτισμό, με την έννοια της παραγωγής, της κοινωνικής οργάνωσης, τον καταμερισμό εργασίας κ.λ.π.

Είναι μάλλον ξεκάθαρο ότι το ανάπηρο μέλος μιας οικογένειας δέχεται τις ίδιες επιδράσεις εξωγενών καταστάσεων όπως και τα υπόλοιπα μέλη της. Έτσι σε κατάσταση φτώχειας και πείνας το ανάπηρο παιδί θα υποσιτίζεται. Όταν τα παιδιά, γενικά, πεθαίνουν από πείνα και ασθένειες και τα ανάπηρα παιδιά, που είναι συχνά πιο αδύναμα έχουν περισσότερες πιθανότητες να πεθάνουν. Όταν η οικογένεια δεν αντέχει οικονομικά να στείλει όλα τα παιδιά της στο σχολείο, το ανάπηρο παιδί έχει πολλές πιθανότητες να μην πάει σχολείο. Όταν η ανεργία είναι ένα γενικό πρόβλημα, τα ανάπηρα παιδιά έχουν πολλές πιθανότητες να μείνουν άνεργα. Επιπρόσθετα με τα προβλήματα που ο καθένας αντιμετωπίζει στην κοινότητα, οι περιορισμοί που προκαλεί η αναπηρία από μόνη της επιβαρύνουν αυτές τις καταστάσεις περισσότερο για το ανάπηρο άτομο.

Φαίνεται πως **υπάρχει κάποια γενική τάση**, γι’ αυτούς που παρατηρούν απ’ έξω αυτά τα προβλήματα, **να βλέπουν μόνο την κατάσταση του ανάπηρου μέλους** της οικογένειας, και αυτόματα να ερμηνεύουν αυτά τα προβλήματα σαν ένα σημείο παραμέλησης του ανάπηρου ατόμου από την οικογένειά του, ή έλλειψης ενδιαφέροντος γι’ αυτό το ανάπηρο άτομο.

Φαίνεται πως **υπάρχει κάποια γενική τάση**, γι’ αυτούς που παρατηρούν απ’ έξω αυτά τα προβλήματα, **να βλέπουν μόνο την κατάσταση του ανάπηρου μέλους** της οικογένειας, και αυτόματα να

ερμηνεύουν αυτά τα προβλήματα σαν ένα σημείο παραμέλησης του ανάπηρου ατόμου από την οικογένειά του, ή έλλειψης ενδιαφέροντος γι' αυτό το άτομο κ.λ.π.

Αυτό που θα **πρέπει** να κάνουμε είναι **να κοιτάμε** και την **κατάσταση όλου** του **“σπιτικού”** που ζει το ανάπηρο άτομο, και να προσπαθήσουμε να καταλάβουμε κάτω από ποιες συνθήκες και περιορισμούς ενεργούν τα μέλη των οικογενειών των αναπήρων ατόμων και ποια τα κίνητρα για το τι κάνουν. **Στις περισσότερες περιπτώσεις**, θα βρούμε ότι η **οικογένεια προσπαθεί το καλύτερο** που μπορεί κάτω από τις δυσμενείς περιστάσεις, αλλά πρέπει ν' αποφασίσει για προτεραιότητες λαμβάνοντας υπ' όψη όλη την κατάσταση του “σπιτικού”. Σ' αυτές τις περιπτώσεις είναι οι κοινωνικές περιστάσεις κι όχι οι πολιτισμικές δοξασίες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά, και δεν είναι δίκαιο να χρησιμοποιούμε χαρακτηρισμούς (Labels) όπως “αδιαφορία” ή “παραμέληση” (του ανάπηρου ατόμου από τους δικούς του). (Ingstad 1990).

Σε κάθε **Ευρωπαϊκή κοινωνία** τον καιρό που βρισκόταν σε αρκετά απλό τεχνολογικό επίπεδο, κι όπου ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού ζούσε σε μικρές αγροτικές κοινότητες, τα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες είχαν την τύχη να ζουν σε μια κατάσταση που θα ονομάζαμε “φυσική ένταξη”. Αυτό σημαίνει ότι ήσαν μέρος μιας οικογένειας και μιας κοινότητας, όπου ικανοποιούνταν οι βασικές τους ανάγκες κι όπου μπορούσαν να βρουν ρόλους με σημασία για τον εαυτό τους, ανάλογα με τις φυσικές και διανοητικές τους ικανότητες.

Η Απομόνωση των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες, άρχισε στην πραγματικότητα με την ανάπτυξη “Ειδικών Υπηρεσιών” γι' αυτά τα άτομα, οι οποίες ενώ είχαν καλούς σκοπούς κατέληγαν να έχουν δυσάρεστες συνέπειες. Αυτή η πορεία των πραγμάτων ήταν στενά συνδεδεμένη με την ανάπτυξη της κοινωνίας γενικά, με την εισαγωγή πιο πολύπλοκης τεχνολογίας, και με την αυξημένη έμφαση στην “εκπαίδευση για όλους” σαν μέσο για να πετύχει κανείς μια αναγνωρισμένη θέση στην κοινωνία.

Όσον αφορά στις **Αναπτυσσόμενες χώρες** (όσο είναι γνωστό) υπάρχει μια ποικιλία απόψεων/συμπεριφορών απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες: από εξοστρακισμό και αφανισμό τους μέχρι αποδοχής ή και θεώρησής τους ακόμη σαν “κάτι ιερό”. (Ingstad 1990/Edgerton 1970).

Σε πολλούς τρόπους η **θέση των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες στις Αναπτυσσόμενες χώρες**, είναι **παρόμοια** μ' αυτή που υπήρχε στην Ευρώπη σε παλιότερους καιρούς, δηλ. με μια κατάσταση “φυσικής ένταξής” τους σε αγροτικές κοινότητες, όμως παράλληλα και με μια τάση προς εξειδίκευση στις υπηρεσίες (απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες), η οποία (τάση) είναι αποτέλεσμα της “μοντέρνας” ανάπτυξης και αστικοποίησης.

Η **μεγάλη πρόκληση, σήμερα**, είναι **να γίνουν προσπάθειες να αποφευχθούν, στις Αναπτυσσόμενες χώρες**, οι μη-σκόπιμες από το ένα μέρος, αλλά, όμως, **δυσάρεστες συνέπειες της “Ανάπτυξης” που δοκίμασε η Ευρώπη** (π.χ. με την **“απομόνωση”** σε “ειδικά” ιδρύματα/θεραπευτήρια **των ατόμων με ανικανότητες/αναπηρίες**, ξεχωριστά από την υπόλοιπη κοινωνία). Με άλλα λόγια τα Μέτρα Αποκατάστασης για τα άτομα με ειδικές ανάγκες - και στις Αναπτυσσόμενες χώρες - πρέπει να αναπτύξουν τις πηγές που υπάρχουν στην τοπική κοινότητα (που ζουν τα άτομα αυτά) και να

στηριχθούν περισσότερο σ' αυτές, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να προάγεται η ένταξη του ανάπηρου ατόμου στην κοινότητα αυτή και να αποφευχθεί η απομόνωσή του. Τέτοια είναι και η **τακτική** αυτού που ονομάζεται: **“Αποκατάσταση Βασισμένη στην Κοινότητα”** (C.B.R. πρόγραμμα της Π.Ο.Υ., 1979-1982 μ.Χ.). (Ingstad 1990).

Θα αναφερθούμε σε μερικές Μελέτες σχετικές με τις στάσεις/απόψεις των ανθρώπων απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες, σε διάφορους πολιτισμούς:

Οι **Ανατολικοί** πολιτισμοί δίνουν έμφαση στο “όλο” σώμα και θεωρούν τα άτομα με φυσική αναπηρία σαν κατώτερα. Επίσης σ' αυτούς τους πολιτισμούς ένα άτομο σε μία φυσική ανικανότητα/αναπηρία έχει πρόβλημα ανεύρεσης συζύγου. Επιπρόσθετα, παρουσία ενός ατόμου με φυσική αναπηρία σε μια οικογένεια (στους ανατολικούς πολιτισμούς) μπορεί να επηρεάσει την κοινωνική κατάσταση της οικογένειας, και ακόμη μπορεί να επιδράσει στην ανεύρεση συζύγου άλλων μελών της οικογένειας. (Yuker 1988α, σελ. 96-106).

Στους **Δυτικούς** πολιτισμούς δίνεται έμφαση στη σπουδαιότητα και αξία της ανθρώπινης ζωής πάνω από την ύπαρξη φυσικής ακεραιότητας ή αναπηρίας (Rofe και συν. 1980). Οι Florian και συν. 1983, υποστηρίζουν ότι σύμφωνα με τις Δυτικές πολιτισμικές αξίες, τα άτομα με μια φυσική “αναπηρία” αναμένεται να είναι ικανά να εκπληρώσουν κοινωνικές υποχρεώσεις, να συνεισφέρουν στην κοινωνία και να προσαρμόζονται όσο το δυνατό περισσότερο στον τύπο ζωής των μη-ανάπηρων ατόμων.

Σε διάφορες ερευνητικές εργασίες όπως των: Florian 1977/Jordan και συν. 1968/Tseng 1972, φαίνεται πως τα **μέλη παραδοσιακών και λιγότερο εκσυγχρονισμένων πολιτισμών** έχουν **πιο αρνητικές απόψεις** και **στάση απέναντι σε ανάπηρα άτομα**, απ' ό,τι τα μέλη εκσυγχρονισμένων Δυτικών πολιτισμών.

Οι Weisman και συν. 1965, βρήκαν ότι οι γονείς παιδιών με εγκεφαλική παράλυση, όταν ήταν **Ανατολικής προέλευσης** είχαν πιο μοιρολατρικές απόψεις απέναντι των ανάπηρων παιδιών τους και ντρέπονταν περισσότερο γι' αυτά από ό,τι οι γονείς **Δυτικής προέλευσης** που είχαν πιο ρεαλιστικές απόψεις. Επίσης οι Mandel και συν. 1969, βρήκαν ότι οι γονείς παιδιών με εγκεφαλική παράλυση που ήταν Δυτικής προέλευσης είχαν την τάση να κατηγορούν την “ιατρική αμέλεια” για την κατάσταση του παιδιού τους, ενώ οι γονείς Ανατολικής προέλευσης είχαν την τάση να κατηγορούν τη “μοίρα” ή τον εαυτό τους.

Οι Adler και συν. 1968, βρήκαν ότι οι γυναίκες-σύζυγοι, όταν ήσαν **Ανατολικής προέλευσης** ήσαν πιο απορριπτικές για τους ημιπληγικούς συζύγους τους (μετά από αγγειακό εγκεφαλικό επεισόδιο) από ό,τι αυτές **Δυτικής προέλευσης**.

Ο Okunade 1981, μιλά για δύο διαφορετικούς πληθυσμούς στη Νιγηρία με διαφορετική στάση απέναντι στην αναπηρία. Ο ένας πληθυσμός είναι των Kongi/Bodija που αποτελείται από μορφωμένους ανθρώπους που συνήθως εργάζονται σε ψηλές θέσεις στην κοινωνία, π.χ. είναι προϊστάμενοι Εταιριών, πανεπιστημιακοί δάσκαλοι κ.ά., και ο **τρόπος ζωής τους** είναι πιο **“μοντέρνος”** από ό,τι παραδοσιακός. Ο άλλος πληθυσμός οι Oje είναι τεχνίτες, έμποροι, αγρότες, κι ο **τρόπος ζωής τους** είναι καθαρά **παραδοσιακός**. Οι Kongi/Bodija δεν θα ήθελαν να αναθρέψουν τα ανάπηρα παιδιά τους με τα άλλα “φυσιολογικά”

παιδιά, ενώ οι Oje δείχνουν αυξημένη αίσθηση κοινωνικής προσαρμογής, θέλοντας να αναθρέψουν τα ανάπηρα παιδιά τους οι οικογένειές τους από μόνες τους. Αντίθετα οι Kongi/Bodija έχουν πιο ευνοϊκές απόψεις από τους Oje να επιτρέψουν σε κάποιο παιδί τους να παντρευτεί ένα μέλος μιας οικογένειας που έχει ένα ανάπηρο άτομο. Αυτή η πιο ευνοϊκή στάση των πιο μορφωμένων Kongi/Bodija (από τους Oje), μπορεί να συνδέεται με την κατανόηση εκ μέρους τους των αιτιολογικών παραγόντων των αναπηριών.

Σε διάφορες εργασίες σχετικά με την **ιεράρχηση προτίμησης** των διαφόρων ειδών ανικανοτήτων/αναπηριών σε διαφορετικές πολιτισμικές ομάδες ατόμων, βρέθηκαν μεγάλες ομοιότητες. Έτσι παρατηρήθηκε ότι η **φυσική αναπηρία** είναι **περισσότερο προτιμώμενη** και λιγότερο προτιμώμενη η διανοητική αναπηρία κι ακόμη λιγότερο αποδεκτές (τελευταίες στην προτίμηση) οι αναπηρίες που προκαλούν κοινωνικές αποκλίσεις (όπως π.χ. αλκοολισμός, εθισμός στα ναρκωτικά). (Horne 1978/Sieka 1973 (Richardson και συν. 1961).

Οι Hanks και συν. 1948, σε σύγκριση της κατάστασης (θέσης) των ανάπηρων ατόμων σε ορισμένες **μη-δυτικές κοινωνίες**, βρήκαν μεγάλες διαφορές: Σε μερικούς πολιτισμούς τα ανάπηρα άτομα απορρίπτονταν τελείως, σ' άλλους ήσαν "απόβλητοι". Σε μερικούς πολιτισμούς αντιμετωπίζονταν σαν οικονομικό παθητικό και με μεγάλη απροθυμία κρατούνταν ζωντανά απ' τις οικογένειές τους. Σ' άλλες τοποθεσίες τα ανάπηρα άτομα ήσαν ανεκτά και αντιμετωπίζονταν "παρεμπιπτόντως", ενώ σ' άλλους πολιτισμούς τους προσφερόταν σεβάσμια θέση και τους επιτρεπόταν συμμετοχή στο "μέγιστο" των ικανοτήτων τους.

Ο Tseng 1972, σε εργασία του, συγκρίνοντας τις **στάσεις Αμερικανών** και **Ασιατών** σπουδαστών, βρήκε ότι οι Αμερικανοί σπουδαστές είχαν πιο θετικές στάσεις απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες απ' ό,τι οι Ασιάτες σπουδαστές, επιβεβαιώνοντας τη θέση ότι **οι πιο μοντέρνες πολιτισμικά κοινωνίες έχουν θετικότερη στάση απέναντι στην ανικανότητα/αναπηρία**. Επίσης βρήκε ότι όσο πιο μεγάλος ήταν ο χρόνος παραμονής των Ασιατών σπουδαστών στις Η.Π.Α., τόσο πιο θετικές γίνονταν οι στάσεις τους απέναντι στα άτομα με ανικανότητες/αναπηρίες.

Ο Yucker 1988α, σελ. 106, λέει: "Το σπουδαίο **ερώτημα** που **πρέπει να απαντηθεί**, από τις έρευνες τις συγκριτικές στους διάφορους πολιτισμούς, είναι **το αν υπάρχει ένα κοινό ανθρώπινο στοιχείο που να διαμορφώνει τη βάση των απόψεων** και των **στάσεων απέναντι στα άτομα με φυσική αναπηρία**, το οποίο ξεπερνά τις πολιτισμικές, εθνικές, θρησκευτικές και γεωγραφικές επιδράσεις".

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ADLER C., SHANAN J., ADLER E., "Cultural background, family structure and attitudes toward rehabilitation of hemiplegic patients after CVA", Paper presented at a Seminar on Research in Rehabilitation, Israel Rehabilitation Council, Jerusalem, 1968.
- BASKIN B.H., "The handicapped child in children's Literature themes, patterns and stereotypes", The English Record, 26, 91-99, 1974.
- BILKEN D., BOGDAN R., "Media Portrayals of Disabled Persons", Education Digest, 33-35, Oct. 1978.
- BOGDAN R., BILKEN D., "Handicapism", Social Policy, 7, 14-19, 1977.

- BOGDAN R., BILKEN D. SHAPIRO A., SPELKOMAN D., "The Disabled: Media's Monster", *Social Policy*, 32-35, Fall 1982.
- BYRD E.K., "Television's portrayal of disability", *Disabled, USA*, 3, 5, 1979(b).
- BYRD E.K., "Television Programming A Rating of Programs depicting Disability", *Alabama Personnel and Guidance J.*, 5, 2 19-21, 1979 (c).
- BYRD E.K., PIPES R.B. "Feature films and disability", *Journal of Rehabilitation*, 47, 51-53, 1981.
- BYRD E.K., WILLIAMSON W., BYRD P.D., "Literary characters who are disabled", *Rehabilitation Counselign Bulletin*, 30, 57-61, 1986.
- DAILEY J.L., "Modifying Undergraduate Attitudes Toward the Handicapped by Means of Videotapes", Unpublished doctoral dissertation, Auburn University. 1979.
- DONALDSON J. "Changing attitudes toward handicapped peers: A review and analysis of research", *Exceptional Children*, 46, 504-514, 1980.
- DONALSON J., "The Visibility and Image of Handicapped People on Television", *Exceptional Children*, 47, 6, 413-416, 1981.
- EDGERTON R.G., "Mental retaydation in non-Western societies: Towards a cross-cultural perspective on incompetence. "In *Social-cultural Aspects of Mental Retardation* (edited by H.C. Haywood) New York Appleton-Century-Crofts, 1970.
- ELLIOT T.R., BYRD E.K., "Media and disability" *Rehabilitation Literature*, 43 (11-12), 348-355, Nov.-Dec. 1982.
- ELLIOTT T.R., BYRDE E.K., "Attitude change toward disability through television: Portrayal with male college students", *International Journal or Rehabilitation research*, 7, 330-332, 1984.
- EMENER W., McHARGUE J., "Employer Attitudes Toward the Employment and Placement of the Handicapped", *J. Applied Rehab. Counseling Bul.*, 9, 3 120-125, 1978
- EPSTEIN J., "The faith of Judaism", London: Sonsino, 1960.
- FEINBERG L.B., "Non-immediacy in verbal communication as an indication of attitudes toward the disabled", *J. Soc. Psychol.*, 84 (I), 135-140, Jun. 1971.
- FLORIAN V., SHURKA E., "Non-disabled opinions on sexual activities and family roles for disabled persons, and disabled persons' views of these opinions", *Int. Rehabil. Med.*, 5 (1), 17-20, 1983.
- FRENCH S., "Disability. Mind your language", *Nurs. Times*, 85 (2), 29-31, Jan. 11-17, 1989.
- GROCE N., SCHEER J., "Cross-cultural perspectives on disability/Introduction" *Soc. Sci. Med.*, 30 (8), V-Vi, 1990.
- HAEFNER J.E., "Can TV Advertising Influence Employers to Hire or Train Disadvantaged Persons?", *Journalism Quart.*, 53, 2, 95-102, 1976.
- HAMZA N., "The psychology of the handicapped", Cairo: Egypt Press, 1964.
- HANDLERS A., AUSTIN K., "Improving Attitudes of High School Students Toward their Handicapped Peers", *Exceptional Children*, 47, 3, 228-229, 1980.

- HANKS J.R., HANKS L.M., "The Physically Handicapped in certain Non-Occidental Societies", *J. Soc. Issue*, 4, 11-20, 1948.
- HEINISCH B.S., "Research implications on choosing a program to teach about disabilities", *Rehabil. Lit.*, 42 (11-12), 344-346, Nov.-Dec. 1981.
- HORNE M.D., "Attitudes toward handicapped students: Professional, peer and parent reactions", Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum, 1985.
- HOYT J.H., "Feeling Free", *Am. Educ.*, 14, 9, 24-28, 1978.
- INGSTAD B., "Coping behaviour of disabled persons and their families: cross-cultural perspectives from Norway and Botswana", *Int. J. Rehabil. Res.*, II (4), 351-359, 1988.
- INSTAD B., "The disabled person in the community: social and cultural aspects", *Int. J. Rehabil. Res.*, 13 (3), 187-194, 1990.
- JAQUES M.E., LINKOWSKI D.C., SEIKA F.L., "Cultural attitudes toward disability: Denmark, Greece and the United States", *International Journal of Social Psychiatry*, 16, 54-62, Winter 1969.
- JONES T.W., SORRELL V.M., JONES J.K., BUTLER L.G., "Changing Children's perceptions of Handicapped People", *Exceptional Children*, 47, 5, 365-368, 1981.
- JORDAN J.E., FRIESEN E.W., "Attitudes of rehabilitation personnel toward physically disabled persons in Columbia, Peru, and the United States", *Journal of Social Psychology*, 74, 151-161, 1968.
- LATTIN D., "Telethons-A Remnant of America's Past", *Disabled USA*, 1, 4, 18-19, 1977.
- LEONARD B.D., "Impaired View: Television Portrayal of Handicapped People", Unpublished doctoral dissertation, Boston University, 1978.
- MANDEL G., PALGI P., PINKIS H., GREENBERGER A., "The attitudes of parents toward children with cerebral palsy from different ethnic origins in Israel", *Public Health*, 12, 67-73, 1969.
- MARTINET M., BLANC J.M., "Le handicap", *Soins Gynecol. Obstet. Pueric. Pediatr.*, (95), 4-6, Apr. 1989.
- Mc CONKEY R., Mc CORMACK B., "Breaking Barriers, Educating people about disability", *Human Horizons Series*, A Condor Book Souvenir Press (E and A), LTD, 1983 (Printed in Gr. Britain).
- McLOUGHLIN J.A., TRAMMELL N., "Media and the Handicapped: Getting the Image Right.", *Printer*, 23, 2 60-65, 1979.
- MONSON D., SHURTLEFF C., "Altering Attitudes Toward the Physically Handicapped Through Print and Nonprint Media", *Language Arts*, 56, 2, 163-170, 1979.
- OBERMANN C.E., "A History of Vocational Rehabilitation in America", Arno Press, A N. York Times Company, N. York, Reprint Edition 1980/1st edition: Septembr 1965.
- ODEBIYI A.I., "Handicaps and the handicapped in Ife-Ife, Nigeria: a socio-cultural dimension", *J.R.S. c. Health*, 103 (40) 152-6, Aug. 1983.
- OLSHANSKY S., "Hire the Handicapped Week: A Critique", *Rehab. Lit.*, 27, 10, 295-298, 1966.
- PHILLIPS M.J., "Damaged goods:oral narratives of the experience of disability in American culture", *Soc. Sci. Med.*, 30 (8) 849-857, 1990.

- REICHEL E.A., "Changing Attitudes Toward the Disabled", *J. Applied. Rehab. Counselig*, 6, 3, 188-192, 1975.
- RICHARDSON S.A., HASTORF A.H. GOODMAN N., DORNBUSH S.M., "Cultural uniformity in reaction to physical disabilities", *Amer. Sociol. Rev.*, 26, 241-247, 1961.
- ROEHER G., "Significance of Public Attitudes on the Rehabilitation of the Disabled", *Renabil. Liter*, 36, 9, 66-72, 1961.
- ROFE C., ALMAGOR M., JOFFE Y., "The relationship between ethnic origin, affiliation to a disabled group, and attitude toward them", *Megamot*, 54, 487-494, 1980.
- SAFILIOS-ROTHSCHILD C., "Prejudice against the disabled and some means to combat it", *The Intern. Rehabil. Review*, Vol. XIX, No4, Oct. 1968.
- SCHNEIDER C.R., ANDERSON W., "Attitudes toward the stigmatized; Some insights from recent research", *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 23, 299-313, 1980.
- SHEED W., "On Being Handicapped" *Newsweek*, August 25, 13, 1980.
- SIEKA F.L., "Attitudinal factor patterns across three cultures: Denmark, Greece, and the United States", *Int. J. Soc. Psychiatry*, 19 (I), 10-18, Spring 1973.
- SIFFERT R.S., "Children's orthopaedic surgery in the United States; historical trends", *Clin. Orthop.*, 44, 89-97, Jan.-Feb. 1966.
- ΣΚΑΝΔΑΛΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΣ "Τα Καθυστερημένα άτομα στην Ελληνική Κοινωνία". Η Εξέλιξη της Στάσης της Ελληνικής Κοινωνίας έναντι των Ατόμων με Καθυστερήσεις και Αποκλίσεις/Κοινωνιολογική Παιδαγωγική μελέτη/1980, Ιωάννινα.
- THOMAS D.H., "Cultural attitudes to mental subnormality", *American Journal of Mental Deficiency*, 61, 476-473, 1957.
- THURERS., "Disability and monstrosity: A look at literary distortions of handicapping conditions", *Rehabilit. Literature*, 41 (1-2), 12-15, Jan.-Feb. 1980.
- THOMPSON W.C., "Media and the Myth of Mobility", *Am. Rehab.*, 5, 3, 12-14, 1980.
- TSENG M.S., "Attitudes toward the disabled: A cross cultural study", *Journal of Social Psychology*, 87, 311-312. 1972.
- UNITED NATIONS, "Improving Communications about People with Disabilities", *Recommendations of a United Nations Seminar*, 8-10 June 1982, Vienna.
- WEINBERG N., SANTANA R., "Champions of the Disabled Stereotype", *Rehabilitation Literature*, Vol. 39, No 11-12, 327-331, Nov.-Dec., 1978.
- WEISMAN S.L., CHIGIER E., "A survey of of paralyzed adolescents in the central region of Israel, Tel Aviv; Ilan, 1965.
- WESTERVELT V.D., MCKINNEY J.D., "Effects of a Film on Nonhandicapped Children's Attitude Toward Handicapped Children", *Exceptional Children*, 46, 4, 294-296, 1980.
- YUKER H. E.: "Attitudes toward Persons with Disabilities", *Sprinter Publishing Company*, New York, 1988 (α).